

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΗ ΤΟΥ 2008

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΓΕΡΑΚΙΝΗ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Η λογοτεχνία συχνά «συνομιλεί» με την ιστορία και η σχέση τους είναι αμφίδρομη στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας, του κοινωνικού γίνεσθαι και της συγκρότησης της πολιτισμικής μνήμης. Η ιστορική πραγματικότητα και το κοινωνικό πλαίσιο επιδρούν στα λογοτεχνικά κείμενα και αυτά με τη σειρά τους ενσωματώνουν τις ιστορικές εμπειρίες, τις αξίες και τις ιδέες της εποχής τους. Το παρόν κείμενο ανιχνεύει, υπό το πρίσμα της πολιτισμικής μνήμης, τη σχέση της ποιητικής δημιουργίας με την ιστορική πραγματικότητα, όπως αυτή καταδεικνύεται σε ποιήματα που γράφτηκαν με αφορμή τις ταραχές που σημειώθηκαν τον Δεκέμβριο του 2008, μετά τη δολοφονία του δεκαπεντάχρονου μαθητή Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου στην περιοχή των Εξαρχείων.

1. Εισαγωγή

Στις 6 Δεκεμβρίου 2008 ο δεκαπεντάχρονος μαθητής Αλέξης Γρηγορόπουλος πέφτει νεκρός από το όπλο του ειδικού φρουρού της Ελληνικής αστυνομίας Επαμεινώνδα Κορκονέα στη συμβολή των οδών Τζαβέλλα και Μεσολογγίου, στην περιοχή των Εξαρχείων. Η δολοφονία του νεαρού μαθητή πυροδοτεί μία σειρά από σοβαρά επεισόδια, διαδηλώσεις και ταραχές μεγάλης έκτασης που διαρκούν περίπου ένα μήνα και λαμβάνουν διαστάσεις εξέγερσης, ειδικά τις δύο πρώτες εβδομάδες μετά τη

δολοφονία του νεαρού μαθητή. Συγκεκριμένα, σε καθημερινή βάση σημειώνονται κυρίως στην Αθήνα αλλά και σε άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας έντονες συγκρούσεις στους δρόμους ανάμεσα σε διαδηλωτές και αστυνομία, επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα, καταλήψεις δημοσίων κτιρίων, εμπρησμούς, λεηλασίες τραπεζών, καταστημάτων και αυτοκινήτων. Τα επεισόδια προκαλούν το ειδησεογραφικό ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας και παράλληλα γίνονται η αιτία για διαδηλώσεις συμπαραστάσης και διαμαρτυρίας σε δεκάδες πόλεις του εξωτερικού.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου κατά την οποία την οποία λαμβάνουν χώρα τα επεισόδια του 2008 είναι η δυσαρέσκεια των Ελλήνων πολιτών για την οικονομική και κοινωνική κατάσταση της χώρας, η έλλειψη εμπιστοσύνης στα πολιτικά κόμματα και τα συνεχή σκάνδαλα της κυβέρνησης Καραμανλή, η συνειδητοποίηση, ίσως για πρώτη φορά, ότι η επόμενη γενιά θα ζήσει χειρότερα από την προηγούμενη και τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας των νέων ανθρώπων.¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2007 δημιουργείται το blog «Η Γενιά των 700 ευρώ» για να δώσει ηλεκτρονική φωνή στους νέους ηλικίας 25-35 ετών που πλήττονταν από την ανεργία και τους χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας.

Τα επεισόδια τον Δεκέμβρη του 2008, πρωτοφανή για τα μεταπολιτευτικά δεδομένα σε έκταση, ένταση και συμμετοχή, τροφοδοτούν τη λογοτεχνία, τόσο την πεζογραφία όσο και την ποίηση. Η λογοτεχνία που γράφεται με αφορμή τον Δεκέμβριο του 2008 εντάσσεται στη λογοτεχνία της κρίσης που αρχίζει να δίνει τα πρώτα της δείγματα το 2010 και μεταξύ άλλων στρέφει το ενδιαφέρον της στην ιστορία, επιλέγοντας τον διάλογο μεταξύ παρόντος και παρελθόντος.²

2. Μνήμη, ιστορία, λογοτεχνία

Στον προβληματισμό σχετικά με τη σχέση λογοτεχνίας και ιστορίας, το παρόν κείμενο υποστηρίζει την άποψη ότι η λογοτεχνία κινείται σ' αυτό που ονομάζουμε πρακτικό παρελθόν, στο άμεσο νόημα που στις νεωτερικές και μετανεωτερικές κοινωνίες παράγει η σχέση του εκάστοτε παρόντος με παρελθοντικά γεγονότα. Η λογοτεχνία «συνδιαμορφώνει το φάσμα των προσλήψεων του παρελθόντος συμβάλλοντας καταλυτικά στην κατασκευή πληθυντικών παρελθόντων, στον δημόσιο λόγο και μπορεί να δημιουργήσει μια υποβλητική ατμόσφαιρα ταυτόχρονης οικειώσης και ανοικειώσης αναφορικά με το παρελθόν» (Κόκκινος, 2012: 186-87).

Στο έργο του *The Practical Past* ο Heyden White (2014), στηριζόμενος στις απόψεις του πολιτικού φιλοσόφου Oakeshott κάνει λόγο για τη διάκριση ανάμεσα στο ιστορικό και στο πρακτικό παρελθόν: «Το πρακτικό παρελθόν είναι όλες οι έννοιες του παρελθόντος που κουβαλάμε στην καθημερινή μας ζωή και από τις οποίες αντλούμε πληροφορίες, ιδέες, μοντέλα και στρατηγικές για να αντιμετωπίσουμε τα πρακτικά προβλήματα της ζωής μας. Αντίθετα, το ιστορικό παρελθόν είναι αυτό που έχει κατασκευαστεί από επαγγελματίες ιστορικούς, είναι μία θεωρητική κατασκευή που υπάρχει μόνο στα βιβλία, διαθέτει μικρή ή καμία αξία για την κατανόηση του

¹ Για τα χαρακτηριστικά αυτά, βλ. Ευρωβαρόμετρο (2008) και Eurostat yearbook (2008).

² Για την ιστορικοποίηση της κρίσης και τον διάλογο μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, βλ. Tziouvas (2017).

παρόντος και δεν προσφέρει κανένα οδηγό για το παρόν ή το μέλλον» (White, 2014: 26-7). Σ' αυτό το σημείο λοιπόν της πρακτικής σημασίας, η αξία της λογοτεχνίας είναι σημαντική. Ο ίδιος μίλησε για τροπολογική γλώσσα της ιστορίας που συνδυάζεται με τρεις μεθόδους εξήγησης: την πλοκή, την επιχειρηματολογία και την ιδεολογία.³ Τα ιστορικά γεγονότα εντάσσονται σε μία πλοκή προκειμένου να αποκτήσουν μία εξηγητική αξία, επομένως ο ιστοριογράφος αναγκαστικά καταφεύγει στην αφήγηση (Τσατσούλης, 1997: 52-3).

Όσον αφορά τη σχέση της μνήμης και της ιστορίας, ιδιαίτερα σημαντική είναι η θεωρητική κατασκευή της ιστορικής συνείδησης, όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Amos Funkstein (1989). Σύμφωνα με την κατασκευή αυτή, με την οποία ο Funkstein προσπάθησε να γεφυρώσει τη σχέση μνήμης και ιστορίας, «η δυτική ιστορική συνείδηση δεν έρχεται σε αντίθεση με τη συλλογική μνήμη,⁴ αλλά, μάλλον, αναπτύσσεται και οργανώνεται από αυτήν. Δεν έρχεται σε αντίθεση ούτε με την ιστοριογραφική δημιουργία, αφού και οι δύο βρίσκονται στη βάση της [συλλογικής μνήμης] και τρέφονται από αυτήν».

Παρά το γεγονός ότι ο Assmann διατηρεί ως μία χρήσιμη έννοια τη συλλογική μνήμη, όπως διατυπώθηκε από τον Halbwachs, ο ίδιος κάνει λόγο για πολιτισμική μνήμη. Η πολιτισμική μνήμη προσανατολίζεται σε σταθερές του παρελθόντος, το οποίο συμπυκνώνεται σε συμβολικούς τύπους, στους οποίους προσαρτάται η ανάμνηση (Assmann, 2017: 59). Διακρίνει μάλιστα την πολιτισμική μνήμη από την επικοινωνιακή, καθώς η τελευταία δε διαθέτει πολιτισμικά χαρακτηριστικά.⁵ Στη διαμόρφωση της πολιτισμικής μνήμης ο ρόλος της λογοτεχνίας είναι τριπλός, καθώς η λογοτεχνία είναι το μέσο της ενθύμησης, το αντικείμενο της ενθύμησης και το μέσο παρατήρησης της παραγωγής της πολιτισμικής μνήμης (Erl & Rigney, 2006: 112). Η λογοτεχνία ως μέσο ενθύμησης συλλέγει το παρελθόν με τη μορφή αφηγήσεων, ως αντικείμενο ενθύμησης ρίχνει γέφυρες ανάμεσα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και ως μέσο παρατήρησης της παραγωγής της πολιτισμικής μνήμης παράγει όχι μόνο πολιτισμική μνήμη αλλά και πολιτισμική γνώση για τον τρόπο με τον οποίο η μνήμη λειτουργεί σε άτομα και ομάδες. Βέβαια, οι τρόποι με τους οποίους συνδιαλέγεται η ιστορία με τη λογοτεχνία δεν είναι ίδιοι για όλα τα λογοτεχνικά είδη, γιατί, όπως υποστηρίζει η Βενετία Αποστολίδου, «κάθε λογοτεχνικό είδος

³ Σύμφωνα με την τροπολογική ανάλυση του White (1973) στο έργο του *Metahistory: The Historical imagination in Nineteenth Century Europe*, η ιστοριογραφική αφήγηση συντίθεται από τον συνδυασμό α) των ρητορικών τρόπων (μεταφορά: όταν κάτι περιγράφεται σαν να είναι κάτι άλλο, μετωνυμία: όταν υποκαθίσταται μία έννοια από μία άλλη που έχει στενή σχέση με την πρώτη, συνεκδοχή: όταν μέρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει το σύνολο στο οποίο ανήκει ή και αντίστροφα, ειρωνεία: όταν άλλο λέμε και άλλο εννοούμε, β) των τρόπων πλοκής (μυθιστορηματική, τραγική, κωμική ή σατιρική, γ) των μορφών επιχειρηματολογίας (μορφολογική, μηχανική, οργανική, συγκεκριμενική), και δ) των ιδεολογικών σχημάτων (αναρχισμός, ριζοσπαστισμός, συντηρητισμός, φιλελευθερισμός).

⁴Θεμελιώτης της εννοιολόγησης της μνήμης στον χώρο της κοινωνιολογίας είναι ο Halbwachs (2013), ο οποίος τοποθετεί τη λειτουργία της μνήμης στο πλαίσιο της ύπαρξης και αλληλεπίδρασης μιας κοινωνικής ομάδας και εκτείνει την ύπαρξή της μέχρι το σημείο στο οποίο φτάνει η μνήμη των ομάδων από τις οποίες απαρτίζεται (2013: 103-125).

⁵ Ο Assmann (2017: 111) θεωρεί ότι «η επικοινωνιακή μνήμη δεν είναι θεσμική, βασίζεται στην καθημερινή επικοινωνία και αποτελείται από προσωρινές αναπαραστάσεις των γεγονότων. Αντίθετα η πολιτισμική μνήμη απομακρύνεται από την ατομική μνήμη. Είναι μια σταθεροποιημένη μορφή μνήμης που συμβολίζεται και διαμεσολαβείται από αντικείμενα, τελετές ή εικόνες και διατηρείται από μνημονικούς θεσμούς όπως τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία».

διακρίνεται από διαφορετικό βαθμό αναφορικότητας και ταυτόχρονα, μέσα στην εξέλιξη του, άλλαξε πολλές φορές την ειδική σχέση του με το ιστορικό παρελθόν».⁶

3. Ποίηση και κρίση

Παρά το γεγονός ότι η πεζογραφία από νωρίς θεματοποίησε την κρίση και έχει να παρουσιάσει αρκετά δείγματα ανάδειξης του συλλογικού, η ποίηση άργησε να δείξει αντίστοιχες αντιδράσεις.⁷ Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του 2010 η κρίση γίνεται αντικείμενο ποιητικών ανθολογιών και ειδικών εκδόσεων και όσον αφορά τα γεγονότα του 2008, η ποίηση έχει να παρουσιάσει περισσότερα δείγματα γραφής από την πεζογραφία, κάτι το οποίο προκύπτει από την έρευνα μέχρι τώρα. Ίσως γιατί η ποίηση με οδηγό τη φαντασία και το όνειρο που απελευθερώνει τη γλώσσα και την οδηγεί σε τολμηρούς συνδυασμούς και σε σύζευξη αντιθετικών και συγκρουσιακών στοιχείων μπορεί να εκφράσει καλύτερα την εξέγερση στην έμπρακτη λειτουργία της, όπως υποστηρίζει ο Θωμάς Τσαλαπάτης.⁸

Μετά τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου διακρίνεται μία στροφή προς την ποίηση του κοινωνικού και του συλλογικού, αφήνοντας πίσω την ποίηση των δεκαετιών του 1980 και του 1990 που είχε ως κύριο χαρακτηριστικό την εστίαση σε προσωπικές ανησυχίες και επιδιώξεις.⁹ Όπως καταδεικνύεται από την ποίηση που γράφεται δέκα χρόνια μετά το 2008, «η δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου λειτουργεί ως ορόσημο, βίωμα και ιστορία, ένα ορόσημο που σηματοδότησε το πέρασμα στην ενηλικίωση, καθώς συνοδεύτηκε μάλιστα και από τις επιπτώσεις της κρίσης» (Καραμανωλάκης, 2020). Ο Ευριπίδης Γαραντούδης θεωρεί ότι «ο φόνος του Αλέξη Γρηγορόπουλου και τα βίαια γεγονότα που ακολούθησαν έθεσαν για πρώτη φορά σε δοκιμασία τόσο την αμεσότητα των αντανακλαστικών όσο και την ικανότητα εύστοχης αντίδρασης του ποιητικού λόγου μπροστά σε ένα τραγικό κοινωνικό ερέθισμα» (Γαραντούδης, 2014: 140-1). Ο Θωμάς Τσαλαπάτης κάνει λόγο «για ένα ποιητικό “εμείς” που στέκει απέναντι σε έναν κόσμο που αποκλείει τόσο τη συγκεκριμένη γενιά όσο και την ίδια την ποίηση. Αυτό το ποιητικό “εμείς” αποτελεί

⁶ Η Αποστολίδου (2010) διακρίνει την ποίηση από την πεζογραφία ως προς τον τρόπο με τον οποίο εγγράφεται η ιστορία σ' αυτές. Ενδεικτικά αναφέρει τα ποιήματα στα οποία οι ιστορικές εμπειρίες αποδίδονται έμμεσα με έμφαση στο συναισθηματικό βάρος των γεγονότων, τη συμβολική τους αξία, τη σημασία τους για την ατομική ύπαρξη με κορυφαίο παράδειγμα τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* του Δ. Σολωμού, τους μοντερνιστικούς τρόπους με τους οποίους η πρώτη μεταπολεμική γενιά απέδωσε τις οδυνηρές εμπειρίες της Κατοχής και του Εμφυλίου και το συνειδητό προσανατολισμό της ποίησης στην ιστορία. Ακόμα όμως και στην τελευταία αυτή περίπτωση «οι ιστορικές εμπειρίες διαπλέκονται με τον μύθο και επενδύονται με σύμβολα ώστε αυτό που εισπράττει ο αναγνώστης ως ιστορία είναι περισσότερο η αίσθηση ενός τραύματος, η οδύνη του παρελθόντος χρόνου, η απώλεια» (2010: 10).

⁷ Ο Γαραντούδης (2014: 146-7) επισημαίνει ότι χρειάστηκε μία περίοδος αφύπνισης από ένα μεγάλο χρονικό διάστημα αδράνειας και μία περίοδος δοκιμών για τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητικός λόγος μπορεί να εγκαταλείψει τον περικλειστο κόσμο του εγώ και να αναμετρηθεί με τα φλέγοντα ζητήματα της επικαιρότητας, τα ζητήματα του κοινωνικού συνόλου.

⁸ Σύμφωνα με τον Τσαλαπάτη (2020) η «ποίηση αποτελεί γλωσσική διεκδίκηση και ταυτόχρονη προσπάθεια προσδιορισμού της διεκδίκησης αυτής ακριβώς κατά τη στιγμή της δημιουργίας της όπως η εξέγερση δεν αποτελεί μόνο τρόπο διεκδίκησης αλλά ταυτόχρονα αναζήτηση τόσο της διεκδίκησης αυτής όσο και του υποκειμένου που διεκδικεί».

⁹ Ο Καραγιάννης (2017) υποστηρίζει ότι η δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου, τον Δεκέμβριο του 2008, θεωρείται ένα οριακό γεγονός το οποίο δίνει αφορμή για κρυστάλλωση της κοινωνικότητας και εκδήλωση της κοινωνικής ανησυχίας στην ποίηση, η οποία δείχνει να απομακρύνεται από την ποίηση της «γενιάς του ιδιωτικού οράματος», παρά το γεγονός βέβαια ότι ήταν μια στιγμιαία αντίδραση επικαιρικής ποίησης και όχι συνειδητή επιλογή των ποιητών που θα είχε συνέχεια.

μία στροφή στον πολιτικό λόγο με όρους τελείως διαφορετικούς από το παρελθόν, είναι μία φωνή στον πληθυντικό που δε μιλά για απαντήσεις αλλά για ερωτήσεις, όχι για τον εαυτό της αλλά για ό,τι την ξεπερνά» (Τσαλαπάτης, 2010).

Ενώ όμως για την πεζογραφία της κρίσης έχει ήδη γίνει μία πρώτη προσπάθεια χαρτογράφησης,¹⁰ απουσιάζει η πλήρης και όχι μόνο πολιτική θεώρηση της νεοελληνικής ποίησης του 21^{ου} αιώνα (Καράμπελας, 2018). Προσπάθειες θεώρησης της ποίησης από τη σκοπιά της κρίσης έχουν γίνει από δύο πανεπιστημιακούς, τη Τιτίκα Δημητρούλια και τον Βασίλη Λαμπρόπουλο. Η Δημητρούλια εκφράζει επιφυλάξεις για την ύπαρξη μιας νέας ποιητικής γενιάς με άξονα την κρίση και διαπιστώνει μια ποικιλομορφία στον τρόπο με τον οποίο η ποίηση βιώνει την ιστορία.¹¹ Ο Λαμπρόπουλος πάλι διακρίνει τρεις τάσεις στην ποίηση που γράφεται μετά το 2000: α) την ποίηση πάνω στην κρίση, β) την ποίηση μέσα στην κρίση και γ) την ποίηση μετά την κρίση.¹²

4. Η ποίηση και ο Δεκέμβριος του 2008

Τα ποιήματα που επιλέχτηκαν και παρουσιάζονται στο παρόν κείμενο έχουν γραφτεί από ποιητές που έχουν γεννηθεί από το 1977 έως το 1984 και ανήκουν στην τρίτη τάση, σύμφωνα με τη διάκριση του Βασίλη Λαμπρόπουλου. Βασικό κριτήριο της επιλογής των ποιημάτων είναι η βίωση του παρελθόντος και του παρόντος κυρίως της εθνικής ιστορίας και η σύνδεση διαφορετικών χρονικών περιόδων στα ποιήματα αυτά, στο πλαίσιο της Δημόσιας Ιστορίας.¹³ Σε μία προσπάθεια να κατηγοριοποιήσουμε τα ποιήματα που γράφτηκαν με αφορμή τα επεισόδια του Δεκεμβρίου του 2008, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο συνδιαλέγονται με την ιστορία, καταλήγουμε στις εξής κατηγορίες: στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα ποιήματα που συνδέουν τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου με τη δολοφονία άλλων νέων ανθρώπων που σκοτώθηκαν πριν τον Γρηγορόπουλο, στη δεύτερη ανήκουν τα ποιήματα με αναφορές στον εμφύλιο πόλεμο και στα Δεκεμβριανά του 1944 και στην τρίτη ανήκουν τα ποιήματα με αναφορές στην εξέγερση του Πολυτεχνείου.

¹⁰ Για την πεζογραφία της κρίσης, βλ. Χατζηβασιλείου Β. (2018).

¹¹ Σύμφωνα με τη Δημητρούλια (2017: 4), θα μπορούσε κάποιος «να διακρίνει την ύπαρξη πολλών γενεών μέσα σε μία μη γενιά. Η πιο αναγνωρίσιμη από αυτές τις γενιές είναι αυτή που θέτει στο επίκεντρο της ποίησης της την Ιστορία και την πολιτική με ποικίλους τρόπους και ότι σε αυτό ακριβώς έγκειται και η καινοτομία της: η απάντηση στο τέλος της Ιστορίας με Ιστορία».

¹² Ο Λαμπρόπουλος (2018) υποστηρίζει ότι «τα χαρακτηριστικά της πρώτης τάσης είναι η καταγγελία των αιτιών της κρίσης και η περιγραφή με μελανά χρώματα των συνεπειών της, έχοντας ως ηθικό ορίζοντα την κοινωνία, τα χαρακτηριστικά της δεύτερης τάσης είναι οι εξουθενωτικές επιπτώσεις της κρίσης στις ζωές των ατόμων, των οικογενειών και των συνόλων, έχοντας ως ηθικό ορίζοντα την ταυτότητα ενώ η τρίτη τάση συντονίζεται από την αριστερή μελαγχολία και οραματίζεται εκ νέου την εξέγερση, με το κοινό ως πολιτικό της ορίζοντα. Η ποίηση της τρίτης τάσης είναι η ποίηση εκείνη που προκύπτει ως αποτέλεσμα όχι τόσο της οικονομικής όσο της γενικότερης πολιτισμικής κρίσης. Στα ποιήματα αυτά της τρίτης τάσης η ιστορία βαραίνει στους ώμους των ποιητών είτε ως φορτίο οικογενειακής είτε λογοτεχνικής ιστορίας, είτε ως φορτίο εθνικής ιστορίας, είτε ως εγκατάλειψη του ηρωισμού. Μετά την ήττα που βίωσαν, οι ποιητές προωθούν όχι ένα συμβιβασμό αλλά μία αμείωτη δέσμευση στην αυτονομία στο πλαίσιο ενός πολιτισμικού ακτιβισμού και της αναζήτησης της έμπρακτης αλληλεγγύης».

¹³ Για τον Εξερτζόγλου (2020), «Δημόσια Ιστορία είναι όλες εκείνες οι πρακτικές και οι λόγοι που χρησιμοποιούν το παρελθόν για τις ανάγκες του παρόντος είτε αυτό είναι ρητό είτε όχι, συνήθως όχι. Αφορά επομένως τους τρόπους με τους οποίους προσλαμβάνεται το παρελθόν, καλύτερα πτυχές του παρελθόντος, από κοινωνικές και πολιτισμικές ομάδες αλλά και θεσμούς, στο παρόν» (2020: 11).

4.1 Ο Δεκέμβριος 2008 και οι δολοφονίες νέων ανθρώπων στο παρελθόν

Στο ποίημα της Κυόκο Κισίντα «Όταν ο Αλέξης Γρηγορόπουλος συνάντησε τον Φαντίλ Ναμπούζι», η δολοφονία του Γρηγορόπουλου συνδέεται, όπως μαρτυρά ο τίτλος του ποιήματος, με τη δολοφονία του Φαντίλ Ναμπούζι το 1996. Ο Φαντίλ Ναμπούζι ήταν Αλβανός μετανάστης που δολοφονήθηκε από τον αγροφύλακα Αθανάσιο Μάτο το 1996 επειδή του έκλεψε δύο καρπούζια. Ο αγροφύλακας άσκησε έφεση και αφέθηκε ελεύθερος το 1997.

Όταν ο Αλέξης Γρηγορόπουλος συνάντησε τον Φαντίλ Ναμπούζι, Κυόκο Κισίντα¹⁴

*Η ιστορία διαδόθηκε από στόμα σε στόμα.
Η σιωπηρή πλειοψηφία χρεμέτισε στο άκουσμα από τα μαντάτα.
Το χρεμέτισμα έγινε φωτιά και πέτρα χωρίς προηγούμενο.
Οι αφεντάδες σπένδανε θορυβημένοι να δηλώσουν
πως η φωτιά και η πέτρα βρίσκονταν σε χέρια επισφαλή
εξοστρακίζοντας τον κοινό νου
που λάσχιζε ν' αντιτάξει:
"Η σφαίρα που μετέτρεψε τις πόλεις σε πεδίο μαχών
έχει παράδοση ετών πίσω της
και κανένα σύννεφο μπροστά της.
Σε χέρια μισθωμένα σίγουρα βρίσκεται
που θα φροντίσουν να τη φουγαδέσουν".*

Στο συγκεκριμένο ποίημα, τα γεγονότα του 2008 παρουσιάζονται μέσα από έντονες οπτικές και ακουστικές εικόνες ως συνέχεια προηγούμενων εξεγέρσεων που ξεκίνησαν από μία σφαίρα και μία δολοφονία, και της ιστορίας που μεταδίδεται από στόμα σε στόμα. Η εξέγερση όμως αυτή που δεν έχει προηγούμενο, παρά το γεγονός ότι δεν είναι αποκομμένη από το παρελθόν, φαίνεται ότι θα κατασταλεί από εκείνους που θέλουν να παρουσιάσουν τους εξεγερμένους ως επικίνδυνους για το κοινωνικό σύνολο παρά το γεγονός ότι αυτοί θα προσπαθήσουν να αντιτάξουν τα επιχειρήματά τους. Η ειρωνική χροιά της λέξης «αφεντάδες» παραπέμπει στην πάγια τακτική των κέντρων εξουσίας να παρουσιάσουν ως επικίνδυνους για το κοινωνικό σύνολο αυτούς που βγαίνουν στους δρόμους για να διαμαρτυρηθούν.

Ενδιαφέρον στοιχείο του ποιήματος αποτελεί ο τίτλος που επιχειρεί μία σύνδεση ανάμεσα στη δολοφονία ενός νεαρού μαθητή το 2008 και τη δολοφονία ενός Αλβανού μετανάστη το 1996. Ένα από τα πιο σημαντικά επιτεύγματα άλλωστε του Δεκεμβρίου 2008 υπήρξε ο σύνδεσμος που αναπτύχθηκε ανάμεσα στους μετανάστες και στους μαθητές, τους αναρχικούς και άλλες αυτόνομες αριστερές ομάδες (Bratsis, 2010: 194). Ο Κωστής Κορνέτης (Kornetis, 2010: 180) αναφέρεται στη δήλωση που δημοσιεύτηκε από το στέκι Αλβανών μεταναστών με τίτλο «Αυτές οι μέρες είναι και δικές μας», υποστηρίζοντας ότι η δήλωση αυτή είναι ίσως η πιο ξεκάθαρη αναφορά στο παρελθόν.¹⁵

¹⁴ Το ποίημα ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα Το Koskino, [Ποιήματα για την εξέγερση του Δεκέμβριου 2008](#).

¹⁵ Μεταξύ άλλων η δήλωση, που ανακτήθηκε από το στέκι Αλβανών μεταναστών (<http://steki-am.blogspot.com/>) αναφέρει: «Αυτές οι μέρες είναι όλων των περιθωριακών, των αποκλεισμένων, των

Στο ποίημα «Γρηγορόπουλος όπως Καλτεζάς» του Παναγιώτη Παπαναγιώτου τα γεγονότα του 2008 και η δολοφονία του Γρηγορόπουλου εμφανίζονται ως συνέχεια εξεγερσιακών δράσεων που έχουν λάβει χώρα στην περιοχή των Εξαρχείων, επιβεβαιώνοντας την αντίληψη του Halbwachs «ότι ο τόπος στον οποίο ζει μία ομάδα έχει δεχθεί το αποτύπωμα της ομάδας και αντιστρόφως. Κάθε πλευρά και κάθε λεπτομέρεια του χώρου έχει μία σημασία που είναι ακατάληπτη για όλους εκτός από τα μέλη της ομάδας. Και τα εξαιρετικά γεγονότα τοποθετούνται στο συγκεκριμένο χωρικό πλαίσιο» (Halbwachs : 125).

Γρηγορόπουλος όπως Καλτεζάς, Παναγιώτης Παπαναγιώτου ¹⁶

*Σχισμένες αφίσες στην πλατεία,
Λάστιχα σκασμένα στο δρόμο,
Κάδοι σκουπιδιών καμένοι.

Ζεστό αίμα κυλάει στο δρόμο,
Ένα παιδί νεκρό.
Το κράτος θριαμβεύει στα πτώματα,
Στους νεκρούς μετανάστες, στη γριά,
Στο μαγαζάτορα που φοβάται.

Το κράτος θριαμβεύει στα πτώματα,
Ο Αλέξης νεκρός.
Ένα οδόφραγμα στην Πανεπιστημίου,
ΜΑΤ τρέχουν στην Κομμουνδούρου,
Η διαδήλωση φουντώνει.

Ο Αλέξης έπεσε νεκρός αλλά είναι ζωντανός.
Ζεστό αίμα κυλάει στον δρόμο,
Όπως στην Πέτρου Ράλλη.
Το κράτος θριαμβεύει στα πτώματα
αλλά όχι στους νεκρούς.

Ήταν 1985, είναι 2008.
Λεγόταν Μιχάλης Καλτεζάς,
λέγεται Αλέξης Γρηγορόπουλος.
Τάξη επικρατεί στο Βερολίνο της Αθήνας!
Τάξη επικρατεί πάνω στα πτώματα των δύο παιδιών.
Εμείς δεν ξεχάσαμε ποτέ!

Σύντροφε πιάσε το χέρι μου να κάνουμε αλυσίδα!*

Ο ρόλος που διαδραματίζει ο χώρος αισθητοποιείται από τις σχισμένες αφίσες, τα σκασμένα λάστιχα, τους καμένους κάδους, τα στημένα οδοφράγματα και τις οδομαχίες που λαμβάνουν χώρα ανάμεσα στα ΜΑΤ και στους εξεγερμένους.

ανθρώπων με τα δύσκολα ονόματα και τις άγνωστες ιστορίες. Είναι για όσους πεθαίνουν καθημερινά στο Αιγαίο και στον Έβρο, για όσους δολοφονούνται στα σύνορα ή στην Πέτρου Ράλλη, είναι των τοιγγάνων στο Ζεφύρι, των ναρκομανών στα Εξάρχεια. Αυτές οι μέρες είναι των παιδιών της Μεσολογγίου, των ανένταχτων, των ανεξέλεγκτων μαθητών. Χάρη στον Αλέξη αυτές οι μέρες είναι όλων μας. 18 χρόνια βουβής οργής είναι πολλά».

¹⁶ Παπαναγιώτου (2012: 21).

Παράλληλα η ειρωνεία με την οποία παρουσιάζεται ο θρίαμβος του κράτους και η τάξη που επικρατεί πάνω από τα πτώματα των δύο νέων παιδιών δεν αφήνει καμία αμφιβολία για τον τρόπο με τον οποίο η εξουσία αντιμετωπίζει διαχρονικά όλους τους διαδηλωτές.

Η δολοφονία του Γρηγορόπουλου μάλιστα συνδέεται με τη δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά το 1985, κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων στην επέτειο εξέγερσης του Πολυτεχνείου. Οι δολοφονίες των δύο νέων παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες, καθώς και οι δύο ήταν 15 χρονών, δολοφονήθηκαν στην περιοχή των Εξαρχείων από αστυνομικούς που ισχυρίστηκαν ότι δέχτηκαν προκλήσεις από τους νεαρούς διαδηλωτές και απειλήθηκε η σωματική τους ακεραιότητα. Και στις δύο δολοφονίες οι αντιδράσεις ήταν ιδιαίτερα έντονες. Το 1985 κυριάρχησε το σύνθημα «Αυτή η νύχτα ανήκει στον Μιχάλη», το 2008 κυριάρχησε το σύνθημα «όλες οι νύχτες είναι του Αλέξη».

Στο ποίημα «Από το ανοιχτό κρανίο της Γένοβα στο ανοιχτό στέρνο των Εξαρχείων και πάει καίγοντας» του Νικόλα Ευαντινού, τα επεισόδια του 2008 στην περιοχή των Εξαρχείων συνδέονται με τα επεισόδια του 2001 στη Γένοβα¹⁷ και η δολοφονία του 15χρονου Αλέξη Γρηγορόπουλου από τη σφαίρα που δέχτηκε στο στήθος συνδέεται με τη δολοφονία του Κάρλο Τζουλιάνι από τη σφαίρα που δέχτηκε στο κεφάλι. Το ποίημα είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας να ξεφύγουν τα επεισόδια του 2008 από τα όρια της Ελλάδας και να συνδεθούν με διαδηλώσεις και εξεγέρσεις σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁸

Από το ανοιχτό κρανίο της Γένοβα στο ανοιχτό στέρνο των Εξαρχείων και πάει καίγοντας,
Νικόλας Ευαντινός¹⁹

*Ανάμεσα από τις στιλβωμένες μπότες
του αόμματου Νόμου,
περνά το βλέμμα του Χρόνου...
μια κόκκινη λίμνη
ξεχρυσμένη από κρανίο ανοιγμένο,
φωσφορίζει.
Εκεί βουτούνε τα πουλιά
το ράμφος τους
για να λαμπαδιάσουν για πάντα
σε κάποια γωνιά τ' ουρανού.
Στάχτη η βροχή μας καλέ μου....*

¹⁷ Το 2001, κατά τη διάρκεια της συνόδου της G8 στη Γένοβα σημειώθηκαν σοβαρά επεισόδια ανάμεσα στις αστυνομικές δυνάμεις και τους διαδηλωτές που συγκεντρώθηκαν για να εκφράσουν τη διαφωνία τους στην παγκοσμιοποίηση. Τα επεισόδια, στα οποία συμμετείχαν περισσότεροι από 200.000 διαδηλωτές, ήταν ιδιαίτερα βίαια και άφησαν πίσω τους εκατοντάδες τραυματίες και έναν νεκρό, τον 23χρονο Κάρλο Τζουλιάνι που έπεσε νεκρός από σφαίρα αστυνομικού.

¹⁸ Τα επεισόδια του 2008 εντάχθηκαν σε διαφορετικά επεξηγηματικά πλαίσια: άλλοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τα γεγονότα στη βάση του ερωτήματος τι πήγε στραβά στην ελληνική κοινωνία, άλλοι προσπάθησαν να συνδέσουν τον Δεκέμβριο του 2008 με προηγούμενες εξεγέρσεις, με επεισόδια βίας και θανάτους νέων ανθρώπων και άλλοι προσπάθησαν να τα εντάξουν στο πλαίσιο των εξεγέρσεων και διαδηλώσεων που συμβαίνουν σε παγκόσμιο επίπεδο. Βλ.: Pourgouris (2010), Andronikidou-Korvas (2012).

¹⁹ Ευαντινός (2011: 43-4).

Μια μάνα με δαύτη ραντίζει
το κεφάλι της
βουβή και λογισμένη.
Κοιτάζει τις σκοτεινές φοράδες μέρες
να καλπάζουν προς τα παιδιά
– μην πλησιάζετε, θα σας καταξεσκίσουν!
Εκείνα δεν ακούν, παιδιά είναι
σαν τον άτριχο Gregory
με τα δεκαπέντε διαφορετικά
χαμόγελα,
τα δεκαπέντε «χάιρε» στον ξεδοντιάρη ήλιο,
τις δεκαπέντε ντριπλες με την πορτοκαλί μπάλα της τρέλας
τα δεκαπέντε ορθογραφικά λάθη σε μια έκθεση
τις δεκαπέντε πρόβες για το πρώτο φιλί.

Τα Εξάρχεια και η Γένοβα γίνονται τόποι μνήμης, «κοινωνικά κείμενα, πολυδιάστατα μνημεία με πολλαπλές σημασίες που μοιάζουν με παλιμψηστα, στα οποία οι διαδοχικές χρονικότητες εγγράφουν τις δικές τους ιστορικές συντεταγμένες» (Δρουμπούκη, 2014:39). Ειδικά η περιοχή των Εξαρχείων που έχει ταυτιστεί με την εξέγερση, γίνεται ο χώρος στον οποίο μία μάνα που βλέπει το κακό να πλησιάζει προσπαθεί να προειδοποιήσει τα παιδιά να προστατευτούν, αλλά εκείνα δεν ακούν γιατί απλώς είναι παιδιά, όπως και ο δεκαπεντάχρονος Αλέξης Γρηγορόπουλος «με τα δεκαπέντε διαφορετικά χαμόγελα, τα δεκαπέντε «χάιρε» στον ξεδοντιάρη ήλιο, τις δεκαπέντε ντριπλες με την πορτοκαλί μπάλα της τρέλας, τα δεκαπέντε ορθογραφικά λάθη σε μια έκθεση, τις δεκαπέντε πρόβες για το πρώτο φιλί». Η κόκκινη λίμνη του ανοιγμένου κρανίου του Κάρλο Τζουλιάνι στη Γένοβα, στην οποία τα πουλιά βουτούν το ράμφος τους για να μεταφέρουν το μήνυμα παντού λαμπαδιάζοντας και οι κραυγές της μητέρας τον Δεκέμβρη του 2008 φανερώνουν πόσο πολύπλοκες είναι οι συλλογικές εμπειρίες και τονίζουν το ανθρώπινο στοιχείο των μεγάλων ιστορικών στιγμών. Οι μεγάλες αφηγήσεις υποχωρούν και οι ατομικές στιγμές συναντούν την ιστορία, δημιουργώντας συλλογικές αλλά και προσωπικές στιγμές μαρτυρίας (Niwot, 2011: 75).

Τέσσερις δολοφονίες σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και σε διαφορετικούς τόπους συνδέονται με κοινό στοιχείο την αστυνομική, τυφλή, ωμή βία και την αντίσταση ενάντια στη βία αυτή. Τα χρονικά και τα τοπικά όρια καταργούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση και οι δολοφονίες γίνονται στιγμές που διαμορφώνουν την πολιτισμική μνήμη, η οποία δεν περιορίζεται στο πεδίο της οικογένειας ή μιας ομάδας με κοινά, εθνοτικά ή εθνικά χαρακτηριστικά. Θα μπορούσε μάλιστα αυτή η εγγύτητα των διαφορετικών χρονικών στιγμών να αφορά και υποκείμενα που ανήκουν σε διαφορετικές γενιές και δρουν σε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια.²⁰

4.2 Ο Δεκέμβριος 2008, τα Δεκεμβριανά του 1944, και ο εμφύλιος πόλεμος

²⁰ Η Hirsch (2001: 9-13) αναφέρει ότι το στοιχείο της ταύτισης με άτομα διαφορετικών γενεών είναι ακόμα πιο έντονο στις μετανεωτερικές κοινωνίες όπου κυρίαρχη θέση έχει η εικόνα και οι οπτικές αναπαράστασεις.

Στο ποίημα του Jazra Khaleed «Κάπου στην Αθήνα» φαίνεται να συνδέονται δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, στη συγκεκριμένη περίπτωση τα Δεκεμβριανά του 1944 και τα Δεκεμβριανά του 2008.²¹ Οι εξεγερμένοι αντάρτες της Αθήνας του 1944 συναντούν τους διαδηλωτές του 2008 μέσα από ιστορικά άλματα της μνήμης.

Κάπου στην Αθήνα, Jazra Khaleed²²

*Κάπου στην Αθήνα ο Δεκέμβρης έχει έξι
Το παιδί θα σκοτώσει τον μπάτσο πριν να φέξει
Κάπου στην Αθήνα ο Δεκέμβρης έχει επτά
Στη Σταδίου οι τράπεζες καίγονται στη σειρά
Κάπου στην Αθήνα ο Δεκέμβρης έχει οχτώ
Στα ερείπια της Βουλής ας στήσουμε χορό
Κάπου στην Αθήνα ο Δεκέμβρης έχει εννιά
Οι ποιητές στους δρόμους υμνούνε τη φωτιά
Κάπου στην Αθήνα ο Δεκέμβρης έχει καμιά
Οι αντάρτες σπάζαν τα ρολόγια στα καμπαναριά*

Παρά το γεγονός ότι οι διαδηλωτές του 2008 προσπάθησαν να κρατήσουν αποστάσεις από το παρελθόν και να αποφύγουν τις ταυτίσεις (Kornetis, 2010: 174) κάτι που φαίνεται μέσα από τα συνθήματα και τις δηλώσεις τους, αυτό δεν τους εμπόδισε παράλληλα να συνομιλούν και να φλερτάρουν με το παρελθόν. Η διαρκής συνομιλία των διαδηλωτών του 2008 με το παρελθόν φανερώνει την προσπάθεια τους να βρουν τρόπους με τους οποίους προσπαθούν να ξαναγράψουν το παρελθόν και να μπορέσουν να αποκαταστήσουν λάθη και αδικίες που έγιναν. Μία τέτοια προσπάθεια είναι και το ποίημα του Jazra Khaleed «Κάπου στην Αθήνα», το οποίο είναι διάχτο από θυμό και αγανάκτηση και οι ρόλοι αντιστρέφονται καθώς δε θα είναι ο «μπάτσο» που θα σκοτώσει το παιδί αλλά το παιδί που θα σκοτώσει τον «μπάτσο».

Το ποίημα, με αφορμή τον Δεκέμβριο του 2008, επιστρέφει στο παρελθόν, ξαναγράφει την ιστορία των Δεκεμβριανών του 1944 μέσα σε μόλις δέκα στίχους και δικαιώνει των αγώνα των προδομένων αγωνιστών του ΕΑΜ που μετά από 33 ημέρες ένοπλων συγκρούσεων στην πόλη της Αθήνας αναγκάστηκαν να υπογράψουν τον Φεβρουάριο του 1945 τη συμφωνία της Βάρκιζας που τους οδήγησε στην σχεδόν ολοκληρωτική αποστράτευση και στον αφοπλισμό τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η μνήμη λειτουργεί στο ηθικό-πολιτικό επίπεδο και καθήκον της είναι η αναδρομική και ιστορική δικαίωση των θυμάτων της ιστορίας. Οι μεταγενέστεροι καλούνται όχι μόνο να θυμούνται υποχρεωτικά αλλά και να εκπληρώνουν ένα ηθικό χρέος έναντι των προηγούμενων γενεών, κυρίως έναντι των θυμάτων.²³ Παρά λοιπόν

²¹ Για την καθιέρωση του όρου Δεκεμβριανά του 2008 ή Νέα Δεκεμβριανά, βλ. τη [συζήτηση](#) ανάμεσα στους ιστορικούς Λιάκο, Καρπόζηλο, Κορνέτη και Κουσουρή που δημοσιεύτηκε στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Το Περιοδικό για τη διατήρηση της κοινής ησυχίας*.

²² Van Dyck (2016: 205).

²³ Ο Ricoeur (2013: 147-155), προχωρώντας σε μία τυπολογία των καταχρήσεων της φυσικής μνήμης, κάνει λόγο για την εμποδισμένη μνήμη στο παθολογικό-θεραπευτικό επίπεδο, για τη χειραγωγούμενη μνήμη στο πρακτικό επίπεδο και για την υποχρεωτική μνήμη στο ηθικό-πολιτικό επίπεδο. Στο πλαίσιο

την επιθυμία αποστασιοποίησης από το παρελθόν, αυτό είναι παρόν με τη μορφή της πολιτισμικής μνήμης στην οποία κυριαρχεί η αναδρομική σύνδεση της ομάδας με τους νεκρούς και τους προγόνους. «Η μνήμη των νεκρών αποτελεί μία μνήμη που συγκροτεί την κοινότητα. Μία κοινότητα αποκτά επίγνωση της ταυτότητας της μέσω του αναδρομικού δεσμού της με τους νεκρούς, με τη βοήθεια της ανάμνησης, σύμφωνα με τον Assmann (2017: 76). Το εμβληματικό παρελθοντικό γεγονός του Δεκεμβρίου του 1944 συνδιαλέγεται με το παρόν και τον Δεκεμβριο του 2008 και τροφοδοτεί την πολιτισμική μνήμη, η οποία με τη σειρά της συντηρείται και αναπαράγεται μέσα από τον ποιητικό λόγο. Αν ο Δεκεμβριος του 2008 γίνει και αυτός με τη σειρά του ένα εμβληματικό γεγονός, γίνει συμβάν κατά τον Βαδίου και δεν παραμείνει απλώς εξέγερση, «αυτό θα εξαρτηθεί από αυτούς που μετά την εξαφάνισή της θα της δώσουν όνομα («τα νέα Δεκεμβριανά») και θα παραμείνουν πιστοί στην ιδέα να ξαναγραφούν οι κανόνες της πολιτικής ορατότητας» (Δουζίνας, 2008: 110).

4.3 Ο Δεκέμβριος 2008, η δικτατορία και το Πολυτεχνείο

Αν στο ποίημα της προηγούμενης κατηγορίας υπήρχε σύνδεση με το παρελθόν ως μια προσπάθεια επανεγγραφής και διόρθωσης του παρελθόντος και οικειότητας με αυτούς που αγωνίστηκαν και προδόθηκαν, στο ποίημα αυτό διατυπώνεται μία προσπάθεια σύνδεσης με το παρελθόν, με την έννοια της αποστασιοποίησης από την περίοδο εκείνη, της στηλίτευσης και της ειρωνείας.

Κλέφτικο (απόσπασμα), Γιώργος Πρεβεδουράκης²⁴

Τι σόι κόκαλα φοράει το σκοτάδι;
 Πώς είναι εκεί; Έχει θρόισμα;
 Εδώ-όπως τ' άφησες-
 Φοράμε τ' αλεξίσφαιρα-και καλά-
 Μα η ζωή μας σημαδεύει στο κεφάλι
 Πίσω από τους αριθμούς
 Στα σπιτίσια τσιγάρα μας-στα πνιγμένα ποτά μας
 Στα εξτραδάκια και στις ανάσες από συντάξεις προγονικές
 Στο βραδινό καυγά μας με μια σημαία λευκή καθώς πετάμε πετσέτα
 Σ' ετούτη την κατάληξη κάθε παραμυθίας
 Κανένας δεν λυτρώθηκε από τη γραμμικότητα της αγάπης
 Κανένας δεν λυτρώθηκε από την κυκλικότητα της σιωπής
 Ανυπεράσπιστοι-οι μελλοζώντανοι και οι νεκροί-
 Παντού και πάντα ανέτοιμοι για τον καιρό της ξηρασίας
 Σ' ετούτο το ξεκίνημα της νέας παραμυθίας:
 Ψωμί-ανία-παιδοκτονία
 Δεν βρίσκει άσυλο το χαμένο τους σύνθημα
 Δεν είναι εδώ-----Πολυτεχνείο.

αυτής της τελευταίας κατηγορίας, η δικαιοσύνη είναι αυτή που εξάγει από τις τραυματικές ενθυμήσεις την παραδειγματική τους αξία και μετατρέπει τη μνήμη σε πρόταγμα. Το πρόταγμα αυτό δίνει στο καθήκον της μνήμης τη μορφή του μέλλοντος και της προστακτικής.

²⁴ Πρεβεδουράκης (2013: 31).

Το κλασικό σύνθημα του Πολυτεχνείου «Ψωμί-Παιδεία-Ελευθερία» που ακούγεται με μια νοσταλγική διάθεση κάθε φορά που γιορτάζεται η επέτειος του Πολυτεχνείου μετατρέπεται με έντονη καυστική διάθεση σε «Ψωμί-Ανία-Παιδοκτονία». Δεν μπορεί πια το κλασικό σύνθημα του Πολυτεχνείου να εκφράσει τα αιτήματα των νέων ανθρώπων που βγήκαν στους δρόμους τον Δεκέμβρη του 2008. Οι εποχές είναι διαφορετικές, οι ανάγκες διαφορετικές και τα πολιτιστικά συμφραζόμενα στα οποία στηρίζεται η κάθε εξέγερση δεν μπορούν να βρουν σημείο ταύτισης και συμπόρευσης. Το σύνθημα «Ψωμί-Παιδεία-Ελευθερία» φαντάζει ξεπερασμένο το 2008 γι' αυτό και η λέξη ανία αντικαθιστά τη λέξη Παιδεία και η παιδοκτονία αντικαθιστά τη λέξη ελευθερία.

Η προσπάθεια αποστασιοποίησης από την εξέγερση του Πολυτεχνείου είναι φανερή (Καλόγηρος, 2017: 43-4). Οι συμμετέχοντες στο ποίημα του Πρεβεδουράκη δεν επιθυμούν να ταυτιστούν με τη γενιά του Πολυτεχνείου, μια γενιά που έδειξε μεν την αγωνιστική και επαναστατική της διάθεση αλλά πολλοί εκπρόσωποι αυτής της γενιάς εκμεταλλεύτηκαν τους αγώνες τους, καπηλεύτηκαν αξίες και ιδανικά, κατέλαβαν θέσεις εξουσίας και έγιναν μέρος του κατεστημένου ενάντια στο οποίο εξεγέρθηκαν τον Νοέμβριο του 1973.

Ο στίχος «Δεν είναι εδώ-----Πολυτεχνείο» είναι χαρακτηριστικός της προσπάθειας απομάκρυνσης από μία στιγμή εξέγερσης που στοιχειώσε κυριολεκτικά όλες αυτές που ακολούθησαν. Σύμφωνα με τη Γεωργαντά, η γραμμή που ενώνει τις δύο χρονικές στιγμές, δείχνει ένα κενό που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στις δύο αυτές στιγμές αλλά αφήνει τη γραμμή να διαφαίνεται με την ελπίδα ότι θα κάτι άλλο θα δημιουργηθεί και θα καλύψει το κενό αυτής της απόστασης ανάμεσα στις δύο χρονικές στιγμές (Γεωργαντά, 2013: 50).

5. Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της έρευνας μέχρι τώρα φανερώνουν μία σχέση αμφίσημη των διαδηλωτών του 2008 με το παρελθόν αλλά και μια αμηχανία για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να αξιοποιηθεί το εξεγερσιακό παρελθόν. Τα ποιήματα που παρουσιάστηκαν στο κείμενο αυτό δείχνουν ότι, ενώ οι διαδηλωτές προσπάθησαν να απαλλαγούν από το βάρος του παρελθόντος και να παρουσιαστούν ως εικόνα από το μέλλον, αυτό τελικά δεν ήταν εύκολο και σαφές. Παρά το γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά των επεισοδίων του 2008 φανερώνουν περισσότερες διαφορές παρά ομοιότητες με εξεγέρσεις και κινήματα του παρελθόντος,²⁵ μέσα από τη μελέτη των ποιημάτων φαίνεται ότι το παρελθόν ήταν εκεί παρόν, είτε ως προσπάθεια επιστροφής στον Δεκέμβρη του 1944, είτε ως αποστασιοποίηση από το Πολυτεχνείο του 1973, που καθόρισε όλα τα μελλοντικά κινήματα αλλά οι εκπρόσωποι του δεν στάθηκαν αντάξιοι των αγώνων και των αιτημάτων που εκφράστηκαν. Οι διαδηλωτές αισθάνονται πιο κοντά στους προδομένους αγωνιστές του 1944 και του εμφυλίου πολέμου και κρατάν τις αποστάσεις τους από τους αγωνιστές του

²⁵ Σύμφωνα με τον Stavridis (2010), κάποια από τα χαρακτηριστικά που κάνουν τα επεισόδια του 2008 να ξεχωρίζουν από προηγούμενες διαδηλώσεις και εξεγέρσεις είναι η απουσία ενός κέντρου και η εξαπλώση των επεισοδίων σε πολλά μέρη της Ελλάδας, το απρόβλεπτο και το απρόσμενο στοιχείο, οι μορφές της συλλογικής δράσης και συναδέλφωσης, η χρήση του διαδικτύου και η έλλειψη περιχαράκωσης στις ταυτότητες των συμμετεχόντων (Stavridis 2010: 3-10).

Πολυτεχνείου. Παράλληλα υπάρχουν και τα ποιήματα εκείνα που παρουσιάζουν τα επεισόδια του 2008 ως μία ακόμη πράξη αντίστασης σε αυταρχικές πολιτικές και τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου ως ένα ακόμη παράδειγμα θύματος της τυφλής αστυνομικής βίας. Η πολιτισμική μνήμη με τη μορφή της οποίας επιβιώνει το παρελθόν στα ποιήματα που παρουσιάστηκαν στο παρόν κείμενο, εξασφαλίζει την πολιτισμική συνέχεια από γενιά σε γενιά με αποτέλεσμα οι νέοι άνθρωποι που βγήκαν στους δρόμους τον Δεκέμβρη του 2008 να κατασκευάσουν μία πολιτισμική ταυτότητα που παρουσιάζει στοιχεία αμφισημίας: το παρελθόν ήταν εκεί παρά το γεγονός ότι το βλέμμα ήταν στραμμένο προς το μέλλον.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενής

- Van Duck, K. (επιμ.), (2016), *Austerity Measures. The New Greek Poetry*, Πόλη: Penguin.
 Ευαντίνος, Ν. (2011), *Ρουβίκωνας στα μέτρα μας*, Αθήνα: Μελάρι.
 Παπαναγιώτου Π. (2012), *Σαπράνθρωποι*, Αθήνα: ΡΕΩ.
 Πρεβεδουράκης, Γ. (2013), *Κλέφτικο*, Αθήνα: Πανοπτικών.
 Το κόσκινο, [Ποιήματα για την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008](#), [ανακτήθηκε: 14/02/2021].

Δευτερογενής

- Andronikidou, A. -Korvas, I. (2012). «Cultures of Rioting and Anti-Systemic Politics in Southern Europe». *West European Politics* 35(4): 705-725.
 Αποστολίδου, Β. (2010). *Λογοτεχνία και ιστορία. Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
 Assmann, J. (2017). *Η πολιτισμική μνήμη. Γραφή, ανάμνηση και πολιτική ταυτότητα στους πρώιμους ανώτερους πολιτισμούς*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
 Bratsis, P. (2010). «Legitimation Crisis and the Greek Explosion». *International Journal of Urban and regional Research* 34(1): 190-196.
 Γαραντούδης, Ε. (2014). «Ποίηση και κρίση». *Ο Αναγνώστης. Περιοδικό για το βιβλίο και τις τέχνες* 1: 140-150.
 Γεωργαντά, Κ. (2013). «Αυτή είναι η γενιά του Κέφτικου (στη χώρα που ανθεί φαιδρά πορτοκαλέα)». *Λεύγα* 12: 46-51.
 Δημητρούλια, Τ. (2017). «Η ποίηση της νέας χιλιετίας ή η δοκιμασία του κανούριου». *Τα ποιητικά* 25: 1-5.
 Δουζίνας, Κ. (2008). «Τα νέα Δεκεμβριανά ή τιμώντας το όνομα». *Σύγχρονα Θέματα*, 103: 107-110.
 Δρουμπούκη, Α.Μ. (2014). *Μνημονικοί τόποι και Δημόσια Ιστορία του Β' Παγκόσμιου πολέμου-Μια συγκριτική προσέγγιση*. Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα.
 Erll, A. & Rigney, A. (2006). «Literature and the Production of Cultural Memory: Introduction». *European Journal of English Studies*, 10(2): 115-115.
 Εξερτζόγλου, Χ. (2020). *Η δημόσια ιστορία. Μια εισαγωγή*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
 Ευρωβαρόμετρο (2008).
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_08_2031
 [ανακτήθηκε: 28/01/2022].

- Eurostat yearbook (2008). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-cd-07-001> [ανακτήθηκε: 02/02/2022].
- Funkstein, A. (1989). «Collective Memory and Historical Consciousness». *History and Memory*, Spring-Summer, 1(1): 5-26.
- Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη* (μτφρ.: Πλυτά, Γ., επιμ.: Μαντόγλου, Α.). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Hirsch, M. (2001). «Surviving images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory». *The Yale Journal of Criticism*, 14(1): 5-37.
- Καλόγηρος, Ν. (2017). *Ουρλιάζοντας τα κλέφτικα: ξαναγράφοντας τους Μπιτ στις ελληνικές νεανικές (υπο)κουλτούρες μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008*. Διπλωματική Εργασία, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.
- Καραγιάννης, Μ. (2017). «Ποίηση στην εποχή της κρίσης. Η επανάκαμψη του κοινωνικού βλέμματος». *Bookpress*, <https://bookpress.gr/stiles/eponimos/8175-poiisi-thn-epoxi-tis-krisis-makis-karayiannis> [ανακτήθηκε: 01/02/2022].
- Καραμανολάκης, Β. (2020). «Ποίηση στα χρόνια της κρίσης». *Ο αναγνώστης* <https://www.oanagnostis.gr/poiisi-sta-chronia-tis-krisis-toy-vaggeli-karamanolaki/> [ανακτήθηκε: 30/01/2022].
- Καράμπελας, Σ. (2018). «Η κρίση στην ελληνική ποίηση ως προβολή της κριτικής: Συγχρονισμός και επισφάλειες». Στο Β. Σαμπιάκης (επιμ.) *Ελληνικός κόσμος σε περιόδους κρίσης και ανάκαμψης, 1204-2018*, Lund, τ.Β': 482-500.
- Καρπόζηλος, Κ., Κορνέτης, Κ., Κουσουρής, Δ, Λιάκος, Α. (14/12/2015). «Τα δεκεμβριανά στην πρώτη και τη δεύτερη ζωή τους». *Το Περιοδικό για τη διατήρηση της κοινής ησυχίας*, [ανακτήθηκε: 16/02/2021].
- Κόκκινος, Κ. (2012). *Η σκορριά και το πορ. Προσεγγίζοντας τη σχέση ιστορίας, τραύματος και μνήμης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Kornetis, K. (2010). «No More Heroes? Rejection and Reverberation of the Past in the 2008 Events in Greece». *Journal of Modern Greek Studies*, 28(2): 173-197.
- La Capra, D. (2001). *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore: The John's Hopkins University Press.
- Λαμπρόπουλος, Β. (2018). «Η αριστερή μελαγχολία στην ελληνική ποιητική γενιά του 2000». *Θράκα*, https://thraca.gr/2018/12/2000_15.html, [ανακτήθηκε: 07/02/2021].
- Niwot, M. (2011). «Narrating Genoa: Documentaries of the Italian G8 Protests of 2001 and the Persistence and Politics of Memory». *History and Memory* 23(2): 66-89.
- Pourgouris, M. (2010). «The Phenomenology of Hoods: Some Reflections on the 2008 Violence in Greece». *Journal of Modern Greek Studies* 28(2): 225-245.
- Ricoeur, P. (2013). *Η μνήμη, η ιστορία, η λήθη*. Αθήνα: Ίνδικτος.
- Stavridis, S. (2010), «The December 2008 Youth Uprising in Athens: Spatial Justice in an Emergent “City Of Thresholds”». *Spatial justice and Environment* 2: 1-10.
- Τσαλαπάτης, Θ. (12/12/2010). «Η λογοτεχνία μιας γενιάς και το «εμείς» του Δεκέμβρη. Εποχή».
- Τσαλαπάτης, Θ. (2020). «Από την ποιητική της εξέγερσης στην εξέγερση της ποιητικής». <https://lsa.umich.edu/modgreek/window-to-greek-culture/---revolt.html>, [ανακτήθηκε: 06/02/2021].
- Τσατσούλης, Δ. (1997). *Η περιπέτεια της αφήγησης. Δοκίμια για την Ελληνική και Ξένη Πεζογραφία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Tziouvas, D. (2017). “Narratives of the Greek Crisis and Politics of the Past”. Στο D. Tziouvas (επιμ.) *Greece in Crisis, The Cultural Politics of Austerity*. Λονδίνο-Νέα Υόρκη: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- White, H. (1973). *Metahistory*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.

White, H. (2014). *The Practical Past*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
Χατζηβασιλείου, Β. (2018). *Η κίνηση του εκκρεμούς*. Αθήνα: Πόλις.